DOI: 10.31648/pw.12136

Paweł Levchuk
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7865-6833
Polish Academy of Sciences

ZMIANA JĘZYKA FUNKCJONALNIE PIERWSZEGO. STUDIA PRZYPADKÓW MŁODYCH UKRAIŃCÓW W POLSCE

Changing the functionally first language. Case studies of young Ukrainians in Poland

Abstrakt: This article presents the situation of a functional first language change from Russian to Ukrainian among young Ukrainians living in Poland. The reason for such a change was the invasion of Ukraine 2022. The respondents were already living in Poland before the Russian aggression and the war situation found them in Poland and not in Ukraine. Some respondents decide to change their language of communication from Russian to Ukrainian, but there are some who decide to continue using Russian despite the fact that the speakers of this language attacked their country. Additionally, the third language is Polish, which is well known to the respondents. Their linguistic biographies and attitudes towards the two languages are described and analysed in the article.

Keywords: Ukrainian language, Russian language, functionally first language, Ukrainians in Poland

Wprowadzenie

Otwarta agresja rosyjska przeciwko Ukrainie była momentem przełomowym w umysłach wielu użytkowników języka rosyjskiego, dla których stał się on językiem śmierci i agresji. Dość mocno te słowa brzmią szczególnie z ust tych, dla których to język pierwszy w kolejności przyswajania. W tej sytuacji decyzja o pozostaniu przy języku lub rezygnacji z niego jest dla nich szczególnie trudna.

Od lutego 2022 r. naukowcy skupiają się głównie na osobach, które przyjechały do Polski od początku inwazji rosyjskiej, jednak Ukraińcy byli największą grupą obcokrajowców w Polsce jeszcze przed początkiem ataku na Ukrainę w 2022 r. Zachowania językowe[1] młodych Ukraińców, którzy już mieszkali w Polsce, a ich językiem pierwszym był język rosyjski, będą obiektem badań w niniejszym artykule.

[1] Na temat interjęzyka Ukraińców pisze D. Izdebska-Długosz (2023, 383-396).

Sytuacja językowa w Ukrainie zawsze wzbudzała kontrowersje. Choć język ukraiński formalnie jest jedynym językiem państwowym, to jednak rusyfikacja prowadzona pierwotnie przez władze carskie, a potem radzieckie przyczyniła się do tego, że dużo osób uważało język rosyjski za język prestiżowy i dlatego rozmawiano z dziećmi właśnie w tym języku.

W niepodległej Ukrainie status języka rosyjskiego był przedmiotem obietnic poszczególnych sił politycznych w trakcie chyba wszystkich kampanii wyborczych. Językoznawcy rejestrowali negatywne zachowanie użytkowników głównie w stosunku do języka ukraińskiego i głównie na wchodzie i na południu państwa nawet po Euromajdanie (por. Kuznietsova 2022; Monakhova | Tuluzakova 2022), jednak należy też wspomnieć, że wówczas zaczął się proces zmiany języka funkcjonalnie pierwszego z języka rosyjskiego na język ukraiński (przykłady żołnierzy ukraińskich por. Pidkuimukha 2022).

Transformację społeczeństwa w kierunku zmiany języka funkcjonalnie pierwszego w Ukrainie odnotowują także badania socjologiczne i socjolingwistyczne (por. Yaremko | Levchuk 2023; NISD 2023), jednak chciałbym pokazać te zmiany nie za pomocą danych ilościowych, lecz jakościowych na podstawie studiów przypadków osób trójjęzycznych, w dodatku na podstawie badań podłużnych, żeby ukazać dynamikę zmian na przestrzeni kilku lat (por. Levchuk 2020). Dodatkowo należy zwrócić uwagę, że mowa tu o osobach mieszkających w Polsce, gdzie językiem urzędowym i najczęściej używanym w sferze publicznej jest język polski.

1. Stan badań nad biografią językową

R. Franceschini (2001) przedstawia przegląd teoretyczny i metodologiczny biografii językowej jako metody badawczej. Z praktycznych zastosowań tej metody w światowej lingwistyce warto wspomnieć o niemieckim zbiorze prac pod redakcją R. Franceschini i J. Miecznikowskiego (2004), zamieszczonej w tym tomie pracy nad biografią językową Niemki urodzonej na Krymie autorstwa K. Meng (2004, 97-117). Poza tym warto wymienić badania mniejszości niemieckiej w Czechach (por. Nekvapil 2003) lub użytkowników hebrajskiego w Estonii (por. Verschik 2002). Zagadnieniami teoretycznymi w badaniach biografii językowych zajmowała się także A. Pavlenko (2007, 163-188). N. Kiss oraz H. Shumlytska dokonały teoretycznego opisu koncepcji i założeń badaczy z różnych krajów, które są uważane za podstawowe w badaniach nad biografiami językowymi w świecie (por. Kiss | Shumlytska 2023, 83-133).

Studia przypadków albo badania biografii językowej są często stosowane w polskim językoznawstwie oraz glottodydaktyce. Biografia językowa była metodą opisu badań jakościowych w pracach m.in. M. Głuszkowskiego nad bilingwizmem polsko-rosyjskim (Głuszkowski 2011) czy W. Miodunki nad bilingwizmem pol-

sko-portugalskim (Miodunka 2003), którzy prowadzili także badania podłużne, wracając do swoich respondentów po latach. W opisywanych przez Miodunkę biografiach językowych można znaleźć pierwsze informacje o osobie R. w pracy z 2003 r., które następnie są uzupełniane o nowe informacje w 2010 r. (Miodunka 2010, 62), potem w 2016 r. (Miodunka 2016, 49-88) i w końcu w 2023 r. (Miodunka 2023, 23). Jest to pokazanie procesu zmiany roli języka ze „słodkiego wspomnienia dzieciństwa" do bycia tłumaczem najlepszej poezji polskiej, osobą znaną i cenioną w świecie polonistycznym.

2. Własne badania

Niniejsze badania są kontynuacją wcześniejszych badań (por. Levchuk 2020), jednak centralnym punktem staje się nie język polski, a moment zmiany języka funkcjonalnie pierwszego – z języka rosyjskiego na język ukraiński. Wszyscy badani od dłuższego czasu mieszkają w Polsce (ponad pięć lat) i władają językiem polskim na poziomie C1, który jest urzędowo poświadczony certyfikatem Państwowej Komisji ds. Poświadczania Znajomości Języka Polskiego jako Obcego (D, zdawał egzamin językowy w Naczelnej Izbie Lekarskiej). Językiem pierwszym respondentów jest język rosyjski. Dwie osoby już opisywałem (por. Levchuk 2020), jedna osoba nie była wcześniej badana. Należy wyraźnie podkreślić, że nie jest to fragment badań z pracy na temat wielojęzyczności migrantów wojennych (Levchuk 2024), gdyż prezentuje badania osób, którzy przyjechały do Polski przed 2022 r. Rozmowy z respondentami przeprowadzono w języku polskim, a wypowiedzi badanych nie były poddawane obróbce edytorskiej.

Studium przypadku D**.** zostało przedstawione od momentu odnotowania pierwszego stwierdzenia o języku pierwszym – rosyjskim w 2010 r. aż do 2017 r., gdy zastanawiał się nad przyjazdem do Polski (Levchuk 2020, 231-235). W momencie promocji mojej monografii (listopad 2020 r.) D. był obecny i mówił już niezłą polszczyzną, wówczas mieszkał w Warszawie i ubiegał się o możliwość wykonywania swojego zawodu – lekarza psychiatry w Polsce. Nie sygnalizował, żeby w jego zachowaniach językowych dochodziło do jakichkolwiek zmian. D. zdał egzamin ze znajomości polskiego języka medycznego i zaczął pracę jako psychiatra w swoim zawodzie w szpitalu w okolicach Łodzi. Po raz kolejny skontaktowałem się z nim w październiku 2023 r., czyli prawie dwa lata od momentu inwazji rosyjskiej na Ukrainę, żeby zapytać, do jakich zmian językowych doszło w jego życiu. Wtedy uzyskałem informację, że jego matka wraz z młodszym bratem w marcu 2023 r. przeprowadziła się do Polski. Z rozmowy wynikało, że nieźle sobie radzą w nowej rzeczywistości.

We wcześniejszych rozmowach bardziej mnie interesowała obecność polszczyzny w jego życiu, jednak zmiany, które zaszły od momentu ostatniego

spotkania, ukierunkowały ją bardziej w stronę języka ukraińskiego i języka rosyjskiego.

W sferze osobistej, w rozmowie z rodzicami oraz bratem D. używa języka rosyjskiego, jest to język domowy oraz język funkcjonalnie pierwszy. W pracy oraz w sferze publicznej dominujący jest język polski, ponieważ praca w polskim szpitalu naturalnie wymusza komunikację po polsku. Zapytałem o obecność języka ukraińskiego w codziennej komunikacji:

(1) Język ukraiński w moim życiu jest tylko i wyłącznie tam, gdzie są pacjenci, którzy chcą, żeby z nimi rozmawiało się po ukraińsku i to było kiedyś. Byli kiedyś tam pacjenci na terapii […] przynajmniej próbowałem, ale potem nawet nie staram się kontynuować, tylko w ogóle jest to trochę trudne, trudniej rozmawiać. Wiesz, jakoś tak teraz zostawiłem tę praktykę terapeutyczną, a tutaj to wszyscy Polacy, tak moi pacjenci, Polacy. No i koledzy w pracy też są Polakami. W języku polskim tutaj rozmawiamy. (październik 2023)

Zapytałem, co obecnie zmusza respondenta do mówienia po ukraińsku: „No, przecież płacicie za to pieniądze, żeby mieć teraz terapię w języku ukraińskim".

Następnie zapytałem, czy badany nie widzi potrzeby zmiany języka funkcjonalnie pierwszego na język ukraiński, na co otrzymałem odpowiedź: „A po co?". W tym momencie przypomniałem sobie, że ojciec badanego walczył na froncie jeszcze w 2014 r. Ten szczegół nigdy nie był przez mnie ujawniony, bo nie było takiej potrzeby, jednak jakoś szybko odnalazł się w mojej pamięci. D. potwierdził, że jego ojciec był pilotem śmigłowca i został postrzelony, od tamtego czasu ma orzeczoną niepełnosprawność i już nie wrócił na front zarówno z tego powodu, jak i wieku. Ojciec został w Ukrainie i nie ma zamiaru przeprowadzić się do Polski.

Zapytałem też, czy w otoczeniu respondenta są osoby, które w wyniku inwazji rosyjskiej postanowiły przejść na język ukraiński. Był w stanie przypomnieć sobie jedną koleżankę, która prawdopodobnie tak zrobiła, lecz w głosie usłyszałem niepewność, czy to rzeczywiście prawda.

Mieszkając w Równem, rozmawiałem z D. wyłącznie po ukraińsku, czasami też po polsku. W naszej komunikacji język rosyjski był nieobecny, po prostu niepotrzebny. Zatem zadałem mu pytanie – kiedy ruszczyzna tak zdominowała go w sferze kontaktów z otoczeniem: „Powiem tobie tak, że z tobą jak ty rozmawiasz w języku ukraińskim, to ja będę rozmawiać w ukraińskim języku, bo dlatego, że w Równem większość rozmawiała w języku ukraińskim".

Z tej wypowiedzi wynika, że w kwestii motywacji wyboru języka ważne są dwa podstawowe czynniki – dostosowanie do osoby interlokutora oraz języka większości.

Podchwytliwie zapytałem o poczucie tożsamości i otrzymałem następującą odpowiedź:

(2) Jeżeli być obiektywnym, no to raczej [...] ukraińskie to jest fakt, bo dorastałem w kulturze ukraińskiej. Oczywiście jest jeszcze pochodzenie, no i to są korzenia ze strony Rosji, bo moja mama jest Rosjanką i 30 lat mieszkałem na Ukrainie. Ojciec formalnie – Ukrainiec, ale gdzieś tam może ma korzenie polskie… jeżeli mówić obiektywnie, no to jestem Ukraińcem, bo ja sformułowałem się w tej kulturze pod wpływem może różnych tam innych kultur. Tak, ale główna kultura, w której sformułowałem się, jest kultura ukraińska.

Zapytałem też o stosunek do języka rosyjskiego, który obecnie nie jest jednoznacznie postrzegany przez Ukraińców:

(3) Bardzo pozytywny, bo to jest język, w którym dorastałem, to jest język moich rodziców, uważam nawet, że to jest ojczysty język dużej ilości Ukraińców, niestety nawiązali im taki, taką myśl, taką ideę, że to jest język okupanta, śmierci, walki. No słuchajcie, no to wtedy jest tak, że język angielski jest językiem okupanta dla Stanów Zjednoczonych. Jeżeli iść tą logiką, jakie języki nie są okupanckie dla swojej społeczności?
(4) Oczywiście, kiedyś język rosyjski pojawił się w kulturze ukraińskiej nie w sposób naturalny, a sposób ekspansywny, tak to była okupacja. Rosyjski wprowadzało się siłą, a szczególnie na wschodzie Ukrainy. Robiono było w sposób taki dość bolesny, ale to jest fakt…
(5) Uważam, że język powinien rozwijać się w sposób naturalny, jeżeli był narzucony siłą, ale już jest nie pierwsze pokolenie Ukraińców, którzy identyfikują siebie z Ukrainą, którzy odczuwają siebie Ukraińcami, po prostu trochę innymi tak, którzy mają ten język rosyjski…
(6) Nie trzeba tego unikać, z tym walczyć. Po prostu musimy to zaakceptować i nie robić to na odwrót, jak kiedyś było. Po co walczyć z samym sobą? Po co nawiązujesz sobie język, który dla ciebie nie jest ojczysty? Kogo chcesz oszukać? Przecież i tak jesteś już Ukraińcem.
(7) To już jest wbite w ciebie i po prostu wszystko, co musisz, to być dobrym człowiekiem. Musisz postawić człowieka w centrum swoich wartości i dać z siebie też swoje wartości, swoją jakość życia. Główną wartością jest człowiek. Człowiek, jego wolność i jego możliwości.

Jednak poglądy D. nie są tożsame z poglądami innych badanych, które przedstawiam poniżej.

Następny przypadek to A., który już był opisywany w poprzedniej pracy (Levchuk 2020, 225-227). Prowadząc badania migrantów wojennych z Ukrainy w Polsce, otrzymałem adres e-mail, który wyglądał podejrzanie, ponieważ już wcześniej poznałem osobę o takim imieniu i nazwisku, jednak umówiłem się

na rozmowę online. Widząc, że jest to osoba już mi znana, zapytałem – dlaczego się zgłosiłeś? Odpowiedź była prosta: „ponieważ w moim życiu, w sferze języka dużo się zmieniło". Zresztą to właśnie osoba A. oraz jego postawa wobec języka ukraińskiego nakłoniła mnie do napisania tego tekstu.

We wcześniejszych rozmowach A. rzadko wspominał o sytuacji językowej w swojej rodzinie, jednak teraz był bardziej skłonny opowiedzieć o (nie)obecności języka ukraińskiego:

(8) Jest taka mieszanka, tak zwany surżyk, to taki ukraińsko-rosyjski slang, który wykorzystujemy na co dzień, jest to dla nas po prostu takie wygodne, komfortowe, tak mi się wydaje. Miasto [Mikołajów] jest rosyjskojęzyczne, no wcześniej było. U nas na przykład rodzina, która mieszka na wsi, ogólnie rozmawia w języku ukraińskim. To się pomieszało, bo w mieście jest takie społeczeństwo, ludzie, z którymi rozmawiamy po rosyjsku, a jak przyjeżdżamy na wieś, to mamy tam sytuację całkiem inną. Wszyscy rozmawiają w języku ukraińskim i to się po prostu tak namieszało. Po prostu nie chcemy szukać jakichś odpowiedników, co jakiś czas, tylko mówić to, co myślimy. No i każdy rozumie, że to jest tak. Moim zdaniem to nie jest dobre, ponieważ jesteśmy Ukraińcami, musi być czysty język ukraiński, natomiast póki co mamy taką sytuację.

Rozmówca opowiedział również, że członkowie jego rodziny ze strony matki byli Rosjanami, natomiast ze strony ojca – pochodzili z obwodu lwowskiego i byli ukraińskojęzyczni. To sytuacja w mieście i państwie zadecydowała o języku funkcjonalnie pierwszym. Zapytałem także, gdzie uczył się języka ukraińskiego:

(9) Szkoła, w szkole, tylko szkoła i podręczniki – wszystko w języku ukraińskim. Bardzo się z tego cieszę. Nie wyobrażam nawet sobie, jak to u nas wcześniej były szkoły takie rosyjskojęzyczne, tam nawet niedaleko ode mnie tam dzieci się uczyły po rosyjskim, ale jakoś to po 2014 chyba się zmieniło. Przeszły wszystkie na język ukraiński. To było dobre, moim zdaniem, jakoś nie wyobrażam sobie, żebym tam gdzieś uczył się w języku rosyjskim, jakoś to ze mną się nie kojarzy.

We wcześniejszej pracy biografia A. kończy się na momencie studiowania. W tym czasie badany zdał egzamin certyfikatowy z języka polskiego jako obcego na poziomie C1, został magistrem inżynierii, zaczął pracować w Polsce, marzyć o przyszłości w tym kraju, jednak tę piękną historię sukcesu przerywa inwazja rosyjska na Ukrainę. Jego rodzice, wraz z siostrą, która w roku wybuchu wojny zdawała maturę, przeprowadzają się do obwodu lwowskiego i mieszkają kilkadziesiąt kilometrów od granicy z Polską.

Należy jednak wrócić do czasów nauki w szkole, ponieważ w tym okresie doszło także do transformacji językowej, o której wcześniej badany nie mówił. Mianowicie w szóstej klasie badany zupełnie zrezygnował ze swojego przyzwyczajenia mówienia surżykiem na rzecz języka rosyjskiego. „U mnie w rodzinie mówiono po tutejszemu

surżyk i rosyjski… i tak to wyglądało, niby jak przyjechałem ze wsi, tak na mnie mówiono – ze wsi. Wtedy się wstydziłem, więc przechodziłem na język rosyjski".

Studiowanie w Polsce naturalnie wymusiło na A. posługiwanie się językiem polskim. W innych sytuacjach, poza oficjalnymi, najczęściej rozmawiał po rosyjsku, gdyż nie było potrzeby wybierania języka ukraińskiego w jakiejkolwiek sytuacji. Wyjątek to rozmowa z osobą, która zwracała się do niego po ukraińsku, ponieważ wówczas odpowiedź była również w języku ukraińskim. Zmianę w sferze językowej przyniosła dopiero inwazja rosyjska w 2022 r. Zapytałem co się zmieniło? „Po prostu unikam wszystkiego co rosyjskie, nie wyobrażam, żeby było tak jak wcześniej. Nie, nie wolno, moim zdaniem – nie wolno".

Do zmiany języka funkcjonalnie pierwszego A. namówiła jego dziewczyna, o której jeszcze będzie mowa. Momentem decyzji był kwiecień 2022 r. Sam badany bardzo to przeżywał:

(10) Trudno było przejść i przełamać samego siebie i rozmawiać po ukraińsku, ponieważ to od 6 klasy szkoły podstawowej, kiedy miałem 12 lat, po moment, kiedy miałem 22. Rozmawiałem w języku rosyjskim na co dzień i po prosto przełączyło się właśnie. Jakieś pierwsze dwa lub trzy tygodnie to było bardzo trudne, ponieważ sporo odpowiedników jest w języku ukraińskim, których nie używałem, a teraz muszę. Pierwszy czas było trudno, a potem tak już zdecydowaliśmy, że na szczęście język rosyjski nie będzie w naszym życiu w ogóle, czyli, że nie jest to problem. Znaczy problemem jest to, że rozmawiałeś w życiu codziennym po rosyjsku, było to spowodowane pewną tradycją, przyzwyczajeniem. Mówiłem raczej językiem słyszanym w telewizji, ponieważ tak mówiło społeczeństwo.

Zapytałem też o emocje, które wywołuje język rosyjski. Jak wynikało z wcześniejszych rozmów, był to ważny język dla badanego.

(11) Ciężko odpowiedzieć na to pytanie jakoś grzecznie, bez przekleństw, wywołuje to jakąś taką agresję. Nie rozumiem, czemu w ogóle ten język istnieje […] w moim życiu i w ogóle […] znaczy to państwo rosyjskie i tak dalej. Oczywiście pisane z małej literki.

(12) Historyczne, nie wiem, jak to się tak stało, że to takie coś powstało zwane Rosją. Oni zawsze mówią, że my jesteśmy braćmi a i że oni jakby tacy następcy Rusi Kijowskiej. To jest bardziej tak w ich stronę. To wygląda jako taka wojna bardziej o tą historię.

(13) Wśród rodziców moich znajomych cały czas ktoś walczy. Czyjś ojciec jest tam gdzieś w obronie terytorialnej pod Krzywym Rogiem, ktoś jest tam w obronie terytorialnej w Kijowie.

Pytając o tożsamość, otrzymałem stanowczą odpowiedź, że respondent zawsze czuł się Ukraińcem, natomiast jego rodzice, szczególnie ojciec – już niekoniecznie. Sam badany o nim mówi tak:

(14) Dla niego to jest spoko, że może słuchać rosyjską muzykę, oglądać rosyjskie filmy w których nawet widać i słychać propagandę, która jest teraz w Rosji. No bo on wywodzi się z tego Związku Radzieckiego niestety. Znaczy: tu jest ten kompleks mniejszej ważności Ukrainy niż Rosji. Rosja jest taka potężna, dawna, wielka, a Ukraina jest malutka i nie możemy nic zrobić Rosji. Język rosyjski […] ojcu trudno się posługiwać ukraińskim, a dla matki to nie jest problem, ponieważ ona pracuje w państwowej inspekcji finansowej, umie posługiwać się językiem ukraińskim. Natomiast ojciec w prywatnej firmie. Siostra posługuje się językiem rosyjskim z przyzwyczajenia.

Jest to zupełnie odmienne podejście do zmiany języka funkcjonalnie pierwszego, ponieważ badany postanowił posługiwać się w życiu prywatnym językiem ukraińskim. Jak wynika z jego wypowiedzi, jest jedyną osobą w rodzinie, która stanowczo wybrała język ukraiński. Wspiera go w tym jego dziewczyna, której studium przypadku wygląda następująco: nazwijmy tę osobę R., jest kobietą, która w 2001 r. urodziła się w okolicach Kijowa. Sama o sobie i o sytuacji językowej w jej rodzinie mówi tak:

(15) Moja babcia, mama mojej mamy, jest Rosjanką, jest z Syberii, urodziła się na Syberii, mieszkała tam do 13. roku życia. Ma w paszporcie zapisane, że z narodowości jest Rosjanką, ale identyfikuje siebie tylko i wyłącznie jako Ukrainkę. Kiedy przyjechała do Ukrainy, jeszcze jako dziecko uważała, że jest Ukrainką. Rozmawiała po ukraińsku. Mój ojciec najczęściej rozmawiał po ukraińsku. Wiedziałam, że jak się zwracam do ojca, to muszę mówić do niego po ukraińsku. Jeżeli do mamy, to nie ma różnicy, a mogliśmy rozmawiać również taką mieszanką – surżykiem. Z mamą to w zasadzie nie było problemu, natomiast dla ojca kwestia językowa chyba zawsze była ważna. Między sobą rodzice bardziej rozmawiali po ukraińsku, bo mama też zwracała się do ojca po ukraińsku, ale ja z mamą rozmawiałyśmy między sobą po rosyjsku. To ojciec cały czas się wtrącał, żebyśmy rozmawiały po ukraińsku i nawet jak były jakieś inne osoby u nas jako goście, to ojciec cały czas mi powtarzał, żebym rozmawiała po ukraińsku.

(16) Od 2014 roku to pytanie językowe dla ojca stało się jeszcze bardziej rażące, bo był wtedy mobilizowany do wojska. Kiedy wrócił to zaczął mówić, że język rosyjski jest językiem agresora, i cały czas jakby też nawoływał do tego, żeby mówić po ukraińsku i w sumie to, jak powiedziałam, że jak się zaczęła wojna, no to z mamą pisałyśmy ze sobą po rosyjsku. Nawet jakiś czas temu to odczytywałam sobie ponownie te wiadomości, bo chciałam po prostu wrócić do tych czasów, przypomnieć sobie, no to pisałyśmy po rosyjsku do siebie.

(17) I tylko w kwietniu 2022 roku. Nie wiem czemu, oni tak stwierdzili, że będą rozmawiać tylko po ukraińsku, ale rzeczywiście od tej pory rozmawiają po ukraińsku i ja też wcześniej próbowałam… ale z przyjaciółmi, ze znajomymi rozmawiałam po rosyjsku. Szkołę miałam ukraińskojęzyczną, ale też sporo nauczycieli rozmawiało po rosyjsku albo mogło po prostu się przełączyć. Na przykład w trakcie lekcji przejść na rosyjski i nie było problemu, jeżeli nauczyciele na lekcji rozmawiali

po rosyjsku, nikt jakby tego nie komentował, oprócz nauczycielki języka ukraińskiego. Próbowałam kilka razy, jeszcze jak byłam w szkole, przejść na ukraiński, tylko że jak wszyscy rozmawiają po rosyjsku, no to jest bardzo trudne.

(18) Pamiętam jak zadzwoniłam do mamy wieczorem, zaczęłam rozmawiać i ona tak po prostu mówi po ukraińsku, i ja nie wiem, co się dzieje… za parę minut tak się pytam, czemu po ukraińsku? A to był taki bardzo czysty ukraiński… i wtedy mama powiedziała, że rodzice stwierdzili, że przechodzą na ukraiński. Też zaczęłam z nimi rozmawiać po ukraińsku i od tej pory stwierdziłam, że będę cały czas z nimi rozmawiać tylko po ukraińsku i od tej pory to nie wyobrażałam sobie, jak będę na przykład drukować, pisać do kogoś smsy w języku ukraińskim, to trzeba mieć ukraińską klawiaturę… nie wiem, to było wcześniej jakieś niewygodne, jakbym się przyzwyczaiłam, i nawet teraz, kiedy z chłopakiem odczytujemy jakieś nasze stare wiadomości albo jakieś filmiki, które nagrywaliśmy, oglądamy, gdzie on i ja rozmawiamy po rosyjsku, no to aż brzydko nam się staje, ponieważ już się odzwyczailiśmy od tego… nasze głosy brzmią po rosyjsku jakoś dziwnie, to już nie brzmi aż tak fajnie, wręcz odwrotnie.

Słuchając opowieści respondentki, wciąż zadawałem jedno pytanie – dlaczego właśnie rosyjski jest uważany przez nią za język pierwszy. Zdecydowałem się zapytać o to jeszcze raz w styczniu 2024 r. i otrzymałem taką odpowiedź:

(19) Dużo czasu spędzałam z ciocią (siostrą po stronie ojca), bo wtedy mieszkaliśmy razem z nią. Ona sama rozmawiała po rosyjsku, ale też miała sporo książek z czasów ZSRR, które czytałam i które były napisane po rosyjsku.

(20)Niedawno oglądałam filmiki z mojego dzieciństwa i na jednym z nich już mówiłam po rosyjsku w wieku 4 lat. Zauważyłam też, że wówczas ojciec też rozmawiał po rosyjsku. Myślałam, że od zawsze bardziej się posługiwał językiem ukraińskim, ale raczej tak się stało po roku 2013 wraz z aneksją Krymu. A więc wychodzi na to, że z rodzicami rozmawiałam bardziej po rosyjsku (70% – rosyjski, 30% ukraiński), a z dziadkami i z innymi krewnymi ze wsi – po ukraińsku. (styczeń 2024, odpowiedź pisemna)

Podsumowanie

Po przetoczeniu wypowiedzi badanych osób należy dokonać kilku uogólnień, które pomogą sformułować wnioski:

1. Językiem pierwszym badanych jest język rosyjski, do 2022 r. był to również język funkcjonalnie pierwszy.
2. Informatorzy dobrze posługują się polszczyzną – D. zdał egzamin z języka medycznego, A. i R. egzamin certyfikatowy na poziomie C1. Nie wiadomo, czy ma to wpływ na zmianę języka, ale daje poczucie swobody w podejmowaniu decyzji, ponieważ badani nie mają zamiaru wracać do Ukrainy,

zatem zmiana języka funkcjonalnie pierwszego nie jest podyktowana ewentualnym powrotem do domu.

3. Wybór innego języka niż język funkcjonalnie pierwszy jest podyktowany przez społeczeństwo – dla D. wybór języka ukraińskiego wiąże się z językiem interlokutora (mówisz do mnie po ukraińsku, to ja też odpowiadam po ukraińsku) lub językiem większości (w Równem wszyscy mówili po ukraińsku) albo językiem zarabiania pieniędzy (płacą mi za to, żebym mówił z nimi po ukraińsku). Natomiast A. i R. tłumaczą swoje posługiwanie się językiem rosyjskim pewnego rodzaju presją społeczną – tak rozmawiali w swoim mieście, wszyscy w szkole mówili po rosyjsku, nawet nauczyciele, po rosyjsku mówiono w telewizji.
4. Zmiana języka funkcjonalnie pierwszego jest spowodowana inwazją rosyjską w 2022 r. Wtedy, idąc w ślady swoich rodziców, R. postanowiła zmienić swój język funkcjonalnie pierwszy i namówiła do tego swojego chłopaka, choć język rosyjski był językiem ich miłości, bo wcześniej rozmawiali po rosyjsku. Do zmiany dochodzi poza Ukrainą, gdzie język ukraiński nie jest językiem urzędowym – jest to wewnętrzna potrzeba, której pozostają wierni. Podobne zmiany można obserwować wśród migrantów wojennych, którzy przybyli w 2022 r. do Polski (por. Levchuk 2024).
5. Udział ojca w walce na froncie nie jest podstawą do zmiany języka funkcjonalnie pierwszego. Jest to również teza, która potwierdza wcześniejsze badania żołnierzy ukraińskich (por. Pidkuimukha 2022).
6. Język ukraiński zyskuje na popularności wśród młodych Ukraińców (por. Yaremko | Levchuk 2023).

Zagadnienie zmiany języka funkcjonalnie pierwszego z języka rosyjskiego na język ukraiński już staje się ważnym zagadnieniem nie tylko wśród lingwistów ukraińskich (por. Kulyk 2024), lecz także międzynarodowych zespołów badawczych (por. Shevchuk-Kliuzheva | Levchuk 2024), ponieważ fala migracyjna z Ukrainy przeniosła to zagadnienie do krajów Unii Europejskiej. Przedstawione badania pokazują modele zachowań językowych, które coraz częściej można będzie zaobserwować i które z pewnością będą mieć wpływ na rozwój sytuacji językowej w poszczególnych krajach. Będzie miało to także pośrednie oddziaływanie na rozwój sytuacji językowej w Ukrainie, gdzie już wzbudza ogromne kontrowersje i spory.

Bibliografia

Franceschini, R. (2001). Sprachbiographien randständiger Sprecher, [in:] Franceschini. R. (Hrsg.), Biographie und Interkulturalität: Diskurs und Lebenspraxis. Tübingen, 111-125.

Franceschini, R. | Miecznikowski, J. (Hrsg.) (2004), Leben mit mehreren Sprachen: Sprachbiographien. Vivre avec plusieurs langues: Biographies langagières. Berlin.

Głuszkowski, M. (2011), Socjologiczne i psychologiczne uwarunkowania dwujęzyczności staroobrzędowców regionu suwalsko-augustowskiego. Toruń.

Izdebska-Długosz, D. (2023). Analiza statystyczna polsko-ukraińskiego interjęzyka – najtrudniejsze miejsca polskiej fleksji dla osób ukraińskojęzycznych, [w:] Przegląd Wschodnioeuropejski 14 (2), 383-396.

Kiss, N. | Shumlytska, N. (2023), Sotsiolinhvistychnyi metod movnoi biohrafii ta praktyka yoho zastosuvannia na Zakarpatti, [in:] Yasakova, N. (ed.), Sotsialne u movi ta mova u sotsiumi. Kyiv.

Kulyk, V. (2024). Language shift in time of war: The abandonment of Russian in Ukraine, [in:] Post-Soviet Affairs 40 (3), 159-174.

Kuznietsova, T. (2022), Stavlennia do ukrainskoi movy kriz mas-mediini okuliary: pohliad iz Odesy (2014-2021), [in:] Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Filolohiia. Zhurnalistyka 33 (72), 6 Ch. 2, 182-190 [Кузнєцова, Т. (2022), Ставлення до української мови крізь мас-медійні окуляри: погляд із Одеси (2014-2021), [in:] Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика 33 (72), 6 Ч. 2, 182-190.]

Levchuk, P. (2020), Trójjęzyczność ukraińsko-rosyjsko-polska Ukraińców niepolskiego pochodzenia. Kraków.

Levchuk, P. (2024), Wielojęzyczność migrantów wojennych z Ukrainy w Polsce. Warszawa.

Meng, K. (2004), Russlanddeutsche Sprachbiographien – Rückblick auf ein Projekt, [in:] Franceschini, R. | Miecznikowski, J. (Hrsg.), Leben mit mehreren Sprachen: Sprachbiographien | Vivre avec plusieurs langues: Biographies langagières. Berlin.

Miodunka, W. (2003), Bilingwizm polsko-portugalski w Brazylii. W stronę lingwistyki humanistycznej. Kraków.

Miodunka, W. (2023), Badania bilingwizmu polsko-portugalskiego w Brazylii, widziane po trzydziestu latach, na tle rozwoju badań bilingwizmu i wielojęzyczności z udziałem języka polskiego, [w:] Żurek, A. (red.), Wielojęzyczność jako wyzwanie społeczne, kulturowe i edukacyjne. Kraków.

Miodunka, W. (2010), Dwujęzyczność, Walencja kulturowa i tożsamość (e)migracji polskiej w świecie, [w:] Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego LXVI, 51-71.

Miodunka, W. (2016), Biografia językowa jako jedna z metod badania dwujęzyczności, [w:] Dębski, R. | Miodunka, W. (red.), Bilingwizm polsko-obcy dziś. Od teorii i metodologii badań do studiów przypadków. Kraków.

Monakhova, T. | Tuluzakova, O. (2022), Hate speech in Ukrainian media discourse, [in:] Cognitive Studies | Études cognitives 22, Article 2624.

Nekvapil, J. (2003), Language biographies and the analysis of language situations: On the life of the German community in the Czech Republic, [in:] International Journal of the Sociology of Language 162, 63-83.

NISD (2023), Ukrainska mova pid chas viiny: kliuchovi tendentsii rozvytku, [НІСД (2023), Українська мова під час війни: ключові тенденції розвитку,] [in:] https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayinska-mova-pid-chas-viyny-klyuchovi-tendentsiyi-rozvytku (accessed: 31.03.2025).

Pavlenko, A. (2007), Autobiographic Narratives as Data in Applied Linguistics, [in:] Applied Linguistics 28 (2), 163-188.

Pidkuimukha, L. (2022), The influence of language behaviour on the identity formation of the Ukrainian military, [in:] Cognitive Studies | Études cognitives 22, Article 2643.

Shevchuk-Kliuzheva, O. | Levchuk, P. (2024), Language choice and changes in speech behaviour: A study of bilingual Ukrainians during the wartime, [in:] Przegląd Rusycystyczny 4 (188), 154-178.

Verschik, A. (2002), Linguistic biographies of Yiddish speakers in Estonia, [in:] Folklore: Electronic Journal of Folklore 20, 38-52.

Yaremko, L. | Levchuk, P. (2023), Language consciousness and Ukrainian students' attitudes towards the Ukrainian language in a time of war, [in:] Cognitive Studies | Études cognitives 23, Article 2922.